
geïntegreerde burgers opgevoed zouden worden.

Deze principiële keus voor het openbaar onderwijs, die vrijwel in het hele land door bestuurlijke en religieuze elites werd gedragen, leidde ertoe dat de Israëlitische armenscholen in snel tempo verdwenen. De joodse kinderen bezochten nu het reguliere onderwijs. Het joodse onderwijs werd weer strikt godsdienstonderwijs. Dat moest nu gebeuren in de uren waarop er geen openbaar onderwijs werd gegeven, in ieder geval op zondag en daarnaast nog enkele uren in de week, zo mogelijk iedere dag. Indien mogelijk werd in overleg met de openbare school een urenverdeling opgezet – maar in veel gevallen moesten de godsdienstscholen genoegen nemen met het rooster van de openbare school. Voor het godsdienstonderwijs resteerden hierdoor vaak de minst favoriete uren, vaak laat in de middag.

Deze veranderingen hadden grote impact op de functie van de godsdienstonderwijzer. De plicht tot het geven van maatschappelijk onderwijs verviel weer – hoewel wel met het oog op de pedagogische vereisten een akte van algemeen hulponderwijzer werd vereist – en de functie werd weer teruggebracht tot zijn oorspronkelijke omschrijving, met dien verstande dat het oogmerk van morele beschaving gehandhaafd bleef. De belangrijkste consequentie was echter wel dat er extra noodzaak was om nevenfuncties aan te nemen. Hierbij trad een groot verschil op tussen de godsdienstonderwijzers in de grote steden en die op het platteland. In de grote steden was het onderwijs vaak het hart van de functie van een godsdienstonderwijzer – en een flink deel kon zelfs zoveel les geven dat ze ervan konden leven. Op het platteland lag dat echter anders. Daar waren lang niet genoeg kinderen op met louter godsdienstonderwijs een volledige baan te hebben. Joodse gemeenten hadden ook het geld niet om een onderwijzer zo'n substantiële aanstelling te geven. Daarom zien we dat de godsdienstonderwijzer op lokaal niveau uitgroeit tot de religieuze professional par excellence. Naast het onderwijzerschap krijgt hij vaak aanstellingen als chazzan (voorzanger), prediker, secretaris van de joodse gemeente, sjouchet (ritueel slachter) en soms ook als moheel (besnijder) of sofeer (schrijver van Torarollen). In de persoon van de onderwijzer werden zo alle religieuze functies verenigd.

Hierdoor deed zich een merkwaardig verschijnsel voor. Terwijl in de joodse gemeente de godsdienstonderwijzer een werknemer was in dienst van de Schoolcommissie – waarin de meest voor-
aanstaande leden van de kehilla zitting hadden – en vaak ook als zodanig werd behandeld, werd zijn rol naar buiten toe alleen maar belangrijker. Ieder ressort had zijn eigen opperrabbin, die vaak in de provinciehoofdstad zetelde. De grotere joodse gemeenten hadden een eigen rabbin, maar de meeste joodse gemeenten hadden